

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, доцента
Резнікової Наталії Володимирівни
на дисертаційну роботу
САМСОНОВОЇ ЛЛІЇ ВАЛЕРІЇВНИ
«Контрактні відносини в системі міжнародної кооперації»
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і
міжнародні економічні відносини

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Поглиблення міжнародного поділу праці та урізноманітнення джерел її детермінант реалізації конкурентних переваг суб'єктів міжнародного бізнесу супроводжується оптимізацією їх управлінських рішень шляхом геопросторової диверсифікації центрів виробництва й формуванням глобальних виробничих та збутових мереж, появою гнучких внутрішньокорпоративних та гібридних моделей інноваційного розвитку, наближенням виробництва до перспективних центрів споживання, мінімізацією оподаткування та митних платежів через механізми трансфертного ціноутворення тощо.

Міжнародна практика в останні десятиріччя засвідчує також трансформацію механізмів включення країн до системи глобальної кооперації: якщо у минулому сторіччі домінуючою формою інтеграції були інвестиційні формати взаємодії через прямі іноземні інвестиції багатонаціональних компаній (акціонерні форми) й створення мережі філій та дочірніх підприємств в приймаючих країнах, то наразі все активніше використовуються гібридні, у т.ч. так звані нелінійні форми співпраці, що здійснюються на умовах контрактних відносин, не передбачають трансферу інвестицій та забезпечують компаній-замовників від ризиків міжнародного інвестування. Нарощування масштабів міжнародних операцій в рамках контрактних форм співпраці між потужним транснаціональним бізнесом й підприємствами країн-виконавців та неоднозначність наслідків від їх розвитку для всіх сторін взаємодії привертають увагу експертів міжнародних організацій, науковців, керівників урядів країн, що інтегруються у такий спосіб в систему міжнародної кооперації.

Відтак все більш очевидно актуалізується науково-практична проблема оцінки передумов та макроекономічних наслідків участі підприємств та цілих галузей окремих національних економік в новітніх форматах міжнародних коопераційних зв'язків. Є ще один важливий аспект проблеми, який визначає важливість розробки окресленого напрямку дослідження для сучасної України. Міжнародні послуги, які опосередковуються контрактними відносинами, зокрема у частині послуг з переробки матеріальних ресурсів, нерозривно пов'язані з вирішенням проблеми недозавантаження виробничих потужностей, відтак проблематика оптимізації міжнародних механізмів збереження вітчизняного виробничого та кадрового потенціалу окреслює не лише теоретичну, але й практичну значущість представленої дисертаційної роботи.

Зазначене дає підстави стверджувати, що дисертаційне дослідження Самсоної Лілії Валеріївни, в якому представлено комплексний аналіз місця та ролі контрактних відносин в системі міжнародної кооперації, а також розроблено практичні рекомендації щодо оптимізації участі країн та їх суб'єктів господарювання в міжнародних виробничо-збутових коопераційних зв'язках є актуальним. Адже мова йде про розуміння ключових трендів сучасного міжнародного поділу праці, виявлення передумов, у т.ч. інституціональних, інтегрованості національних економік у систему глобальної виробничої та збутової кооперації, критичну оцінку доцільності локалізації виробничих процесів та технологічних стадій на території окремих держав як з огляду її переваг для національного економічного розвитку, так і в площині деструктивного впливу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційна робота Самсоної Л. В. виконувалась відповідно до плану науково-дослідних робіт Київського національного торговельно-економічного університету: «Євроінтеграційні пріоритети розвитку національного бізнесу» (номер державної реєстрації – 0115U000562); «Стратегічне партнерство у вимірі економічної безпеки України» (номер державної реєстрації НДР – 0116U000785);

«Глобальні імперативи розвитку міжнародних виробничих мереж» (номер державної реєстрації НДР – 0117U000508); «Експорт-промоушн України в умовах дестабілізації глобальних торговельних регуляторів» (номер державної реєстрації НДР – 0117U007173). Як видно зі змісту автореферату (с.2) та дисертаційної роботи (сс. 14-15) автором було систематизовано підходи до класифікації міжнародних контрактних відносин та визначено секторальну специфіку їх використання, запропоновано методичний інструментарій для оцінки результатів участі підприємств у міжнародній виробничій кооперації, розкрито потенціал підприємств окремих видів економічної діяльності для включення в систему міжнародних коопераційних зв'язків.

Окрім цього, окремі положення дисертаційної роботи Самсоної Л. В. знайшли своє відображення в науково-дослідній темі «Розвиток міжнародного співробітництва вітчизняних підприємств у форматах контрактних відносин та прямого іноземного інвестування» (номер державної реєстрації НДР – 0118U001517), яка виконувалась на замовлення приватного підприємства «КЛЕМАР-ТЕЛЕКОМ». Зокрема, на основі теоретико-методичного та емпіричного дослідження було обґрунтовано механізми та напрямки співпраці підприємств України з компаніями-нерезидентами у форматах контрактних відносин, розроблено рекомендації щодо використання переваг кожного їх виду.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ознайомлення зі змістом та структурою дисертаційної роботи Самсоної Л. В. дає підстави стверджувати, що у ній чітко сформульовано актуальність теми, мету і завдання дослідження, об'єкт і предмет аналізу, на досить високому рівні обґрунтовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів. Автором в процесі дослідження використано значний спектр як загальнонаукових так і спеціальних методів дослідження, зокрема, заслуговують на увагу економіко-статистичні методи та методи моделювання.

Наукові положення, висновки і рекомендації, що містяться у дисертації Самсоної Л.В. можна вважати цілком обґрунтованими та достовірними. Крім того, вони доповідались на дев'яти міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, які представляють широку географію апробації наукових положень здобувача, зокрема дві з них є закордонні: «Сучасні трансформації економіки та менеджменту в еру глобалізації» (м. Клайпеда, Литва, 2016р.) та «Управління інноваціями в маркетингу: сучасні тренди і стратегічні імперативи» (м. Познань, Польща, 2018р.).

Проведена аналітична робота з селекції і узагальнення важливого інформаційного масиву дозволяють стверджувати про високий ступінь теоретичної доказовості наукових положень. Автором було опрацьовано значну кількість зарубіжних і вітчизняних спеціальних літературних джерел, аналітичної та статистичної інформації міжнародних організацій, зокрема Міжнародного валютного фонду, Світової організації торгівлі, Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку, Конференції ООН з торгівлі та розвитку; а також монографії та колективні наукові праці, наукові статті з досліджуваної проблеми видатних вітчизняних та зарубіжних науковців.

Основні результати дисертаційної роботи Самсоної Л. В. опубліковано у 18 наукових працях з них: 5 статей у фахових наукових виданнях, 4 – у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз даних, 9 тез у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських конференцій.

Наукова новизна дисертаційної роботи.

Найбільш вагомими результатами дисертаційного дослідження Самсоної Л.В., які свідчать про її особистий внесок у вирішення поставленої наукової задачі та характеризують наукову новизну роботи, є наступні:

- по-перше, в дисертаційній роботі вперше комплексно та системно розкрито природу та логіку еволюції контрактних відносин в контексті проблематики міжнародного поділу праці та розвитку міжнародної виробничої

та збутової кооперації (п.1.1), ідентифіковано стан та специфіку окреслених процесів у новітній період (п.2.1, 2.2), обґрунтовано багаторівневий підхід до систематизації видів контрактних відносин із застосуванням секторальних, управлінських, процесуальних тощо критеріїв (п.1.2). Виходячи з об'єктивних тенденцій зростання масштабів та ролі контрактних відносин у забезпеченні конкурентних переваг БНК в умовах ускладнення процесу прямого інвестування та внутрішньокорпоративного виробництва, виявлено пріоритетність мотивів (від подолання торговельних обмежень, диверсифікації інвестиційних ризиків до мінімізації витрат на ведення діяльності – п.п.1.1-1.2) та механізм їх формування (фрагментація та екстерналізація виробничо-збутових процесів у глобальному масштабі – п.1.2, 2.1, 2.2);

- по-друге, в дисертаційній роботі отримав розвиток понятійно-термінологічний апарат з окресленої проблематики. Виходячи з об'єктивних тенденцій зростання масштабів та ролі контрактних відносин у забезпеченні світових відтворювальних процесів на макро-, мезо- та мікрорівнях (сс.23-44), здобувачем ідентифіковано поняття «контрактні відносини в системі міжнародної кооперації», сформульовано його ознаки та умови забезпечення (сс.24-27); розкрито специфіку щодо понять «контрактні відносини» та «міжнародні контрактні відносини» (сс. 23-24). Теоретичні положення дисертаційної роботи побудовані на основі переконливої методологічної бази. Автор спирається у своїх обґрунтуваннях на багаточисельні класичні, неокласичні та новітні теоретичні розробки, у тому числі одного із найвпливовіших нині напрямів - неоінституціоналізму, поєднуючи їх із підходами сучасних теорій організацій. Такий міждисциплінарний підхід у значній мірі сприяв розгляду наукової проблеми всебічно, поєднуючи засади мікро- та мікроаналізу;

- по-третє, на основі аналізу значного масиву фактологічних даних та статистичних джерел, у т.ч. міжнародних організацій, національних статистичних служб, первинних даних БНК (п.п. 2.1, 2.2, 2.3), здобувачем цілком обґрунтовано розкрито особливості сучасного етапу розвитку міжнародних контрактних

відносин, виявлено трансформацію геопросторової, секторальної та організаційно-виробничої структури ланцюгів створення глобальної вартості. Варто вказати на системний характер такого підходу, що дозволяє отримати більш глибоке розуміння середовища формування конкурентних переваг міжнародних виробничих мереж через розвиток нелінійних складових міжнародної кооперації, структурувати умови їх досягнення та ідентифікувати критерії результативності діяльності на глобальному рівні з огляду досягнення макроекономічних ефектів як по країні – замовника, так і країні-виконавця;

- по-четверте, здобувачем продемонстровано володіння сучасним інструментарієм дослідження, зокрема методами економетричного моделювання, у т.ч. кореляційно-регресійного аналізу для визначення впливу обсягів контрактних відносин на макроекономічні індикатори розвитку країн (п. 2.3), методом екстраполяції та сценарного моделювання – для прогнозування можливих перспектив розвитку України у міжнародних контрактних відносинах (п.3.3.). На противагу існуючим фрагментарним підходам до оцінки окремих видів контрактних відносин (аутсорсинг, франчайзинг, підрядне виробництво) на рівні окремих підприємств, автору вдалося обґрунтовано запропонувати комплексний підхід для аналізу глибини, масштабів та результатів інтеграції країн в міжнародні контрактні відносини. На нашу думку, обрання адекватного інструментарію дослідження, впровадження його у власну наукову роботу, отримання емпірико-діагностичним шляхом відповідей на дослідницькі питання, сформульовані визначально як гіпотеза, дозволяють у підсумку оптимізувати участь національних підприємств та секторів економіки в міжнародних контрактних відносинах, посилити їх переваги та економічну обґрунтованість такої участі;

- по-п'яте, отримали розвиток науково-практичні підходи щодо пріоритетних напрямів розбудови національної регуляторної системи з метою підвищення ефективності участі вітчизняних підприємств в системі міжнародної кооперації, нарощування рівня локалізації на економічній території країни частки глобальної доданої вартості, посилення технологічної та інноваційної

спрямованості національного виробництва під замовлення компаній-нерезидентів (параграф 3.1); обґрунтовано стратегічні напрями з протидії ризикам, які торкаються країн-замовників (параграф 3.2). Заслуговує уваги запропонований здобувачем сценарний підхід до прогнозування масштабів міжнародних операцій за участі підприємств України за умов різної результативності поступу реформ, внутрішньої нестабільності економічної ситуації та деструктивного впливу глобальних дисбалансів (підрозділ 3.3.);

- по-шосте, в перебігу дослідження чинників виникнення контрактних відносин у вимірі розвитку внутрішньогалузевої торгівлі та поглиблення міжнародного поділу праці дисертантом обґрунтовано алгоритм еволюції теорій контрактних відносин (сс. 27-44); доведено значимість економічних та трансакційних детермінант розвитку нелінійних форматів зовнішньої експансії транснаціонального бізнесу, що дозволяють компаніям підвищити ефективність діяльності на зовнішніх ринках; розширити власну частку на релевантних сегментах міжнародних ринків, посилити конкурентний статус за рахунок оптимальної алокації технологічних, фінансових, маркетингових тощо ресурсів.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів

За своєю значимістю теоретичні положення і практичні рекомендації, розроблені здобувачем придатні для використання на різних рівнях державного управління, а також в освітньому процесі. Як видно із автореферату (с. 6), наукові результати дисертаційної роботи було впроваджено у практичну діяльність Управління зовнішніх зносин та зовнішньоекономічної діяльності Запорізької обласної державної адміністрації при здійсненні консультативної роботи для підприємців (Довідка № 02-01-13/0312 від 26.04.2018); в роботі Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції (Довідка № 04-17/16-621(116974) від 04.06.2018). Теоретичні положення і методичні розробки дисертаційної роботи використані в освітньому процесі КНТЕУ для підготовки науково-методичного забезпечення дисципліни «Європейська інтеграція» для спеціальностей «Економіка», «Міжнародні економічні

відносини» та «Менеджмент» освітнього рівня «бакалавр» (Довідка № 2625/22від 05.10.2018).

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Ознайомлення із авторефератом свідчить, що він повністю відповідає змісту дисертаційної роботи та відображає основні авторські ідеї.

Зауваження до дисертаційної роботи і дискусійні питання

Загалом, дисертація Самсоної Л.В. характеризується високим рівнем і достатньою глибиною аналізу обраної проблематики та має обґрунтовані наукові результати, однак відзначимо зауваження до її змісту та окремі дискусійні питання.

1. Розкриваючи теоретико-методологічні засади дослідження процесів розвитку контрактних відносин в системі міжнародного поділу праці, здобувач спирається в якості базових на положення класичної політекономії А. Сміта та Д. Рікардо щодо міжнародної торгівлі на основі міжгалузевої та внутрішньогалузевої кооперації (Дж. Маркузен, Е. Хелпман, П. Кругман), розробки Р. Коуза, О. Вільямсона, Дж. Ходжсона в частині теорії фірм та теорії трансакційних витрат, теорії інтерналізації (П. Дж. Баклі та М. К. Кассон), еклектичної моделі (OLI – підхід) Дж. Данінга, ресурсної теорії ключових компетенцій (К. Прахалад і Г. Хамел), теорії мережевих організацій (М. Патюрель), теорії фрагментації (Д. Деадорф та Г. Кержковскі). Разом з тим, на наш погляд, у роботі такого наукового спрямування цілком виправдано було б також апелювання до розробок Дж. Гроссмана та Е. Россі-Хансберга, зокрема у частині обґрунтування структурних змін у сфері глобальної торгівлі щодо зниження частки та динамізму торгівлі кінцевими продуктами та посилення ролі та питомої ваги міжнародної торгівлі так званими «завданнями», яка власне на пряму стосується нелінійних форматів коопераційних зв'язків в сучасну добу.

2. Проведене в дисертаційному дослідженні оцінювання впливу участі країн в системі міжнародної кооперації на макроекономічні параметри країн є важливою складовою дисертації. Разом з тим, дослідження набуло б комплексності з огляду більш ґрунтовного розкриття інституціональних

передумов протидії ризикам ресурсної та технологічної залежності країн-виконавців від замовлень БНК. В умовах активізації глобалізаційних процесів, коли національні економічні системи спираються як на ендогенні, так і екзогенні джерела свого відтворення, питання регуляторної спроможності держави щодо підтримки та забезпечення розвитку стратегічно значимих галузей національної економіки при їх інтегруванні в глобальні ланцюги створення вартості, як ніколи, набуває особливого значення. На наш погляд, надані в дисертації практичні та методичні рекомендації у частині необхідності врахування безпекових критеріїв (п. 3.2.) для при участі національного бізнесу в глобальній кооперації потребують подальшого розвитку.

3. Погоджуємося із запронованим здобувачем системним підходом до пояснення чинників та передумов залучення з боку БНК контрактних форм міжнародного співробітництва з огляду використання притаманних останнім організаційно-економічних, інноваційних, ресурсних переваг власності, розміщення та інтерналізації. Разом з тим, аналіз міг би бути поглиблений шляхом ідентифікації деструктивних тенденцій щодо підтримки контрактних форм міжнародної кооперації з боку урядів країн-замовників. Наразі все більш активно поширюються непротекціоністські гасла щодо необхідності повернення виробництв на власну економічну територію економічно розвинених країн, у тому числі США, що засвідчує про визнання відчутних соціально-економічних втрат від винесення виробництва за кордон та організації його на умовах контракту. На наш погляд, основна увага в роботі приділена все таки макроекономічним наслідкам для країн-виконавців (п. 2.2), з огляду на зазначене було б доцільно поглибити у подальшому аналіз у напрямки оцінки макроекономічних втрат для країн-замовників.

4. При аналізі макроекономічних ефектів впливу контрактних відносин автор цілком доречно вказувала на таку проблему як необхідність досягнення збалансованості позитивних результатів та ризиків, викликаних їх розвитком (п. 2.3). Міжнародна практика засвідчує, що одним із негативних наслідків як для країни-замовника, так і країни-виконавця є використання ТНК механізмів фіскальної

оптимізації через різні види міжнародних контрактних операцій (франчайзинг, ліцензування, управління за контрактом). В цьому контексті було б доцільним поглибити аргументацію та надати власні пропозиції щодо обґрунтування регуляторних заходів та інституціональних інструментів її протидії.

5. Запропоновані автором положення щодо доцільності більш активної участі України в системі міжнародної кооперації через розвиток контрактних форм міжнародної співпраці, у т.ч. як в певній мірі альтернатива прямому іноземному інвестуванню (сс. 235-236) могли би бути, на наш погляд, більш розгорнутими та стати теоретичним підґрунтям для розробки конкретних заходів в розрізі секторальних програм включення вітчизняних підприємств у міжнародні виробничо-технологічні та наукові програми задля забезпечення кумулятивного ефекту впливу інвестиційних та неінвестиційних інструментів сприяння національному економічному розвитку.

Наведені вище зауваження щодо змісту дисертації суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку роботи Самсоної Л.В., а дискусійні питання є актуальними для подальших досліджень окресленої проблематики.

До автореферату суттєвих зауважень немає, він повністю розкриває основні наукові положення дисертації.

Загальний висновок

За темою і змістом дисертаційна робота Самсоної Л.В. та отримані автором науково-прикладні результати відповідають спеціальності 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

У дисертації викладено науково обґрунтовані, належним чином апробовані і висвітлені у публікаціях положення щодо змісту та місця

контрактних відносин в системі міжнародної кооперації, розроблено практичні рекомендації щодо оптимізації участі країн та їх суб'єктів господарювання в міжнародних виробничо-збутових коопераційних зв'язках.

Загалом, можна констатувати, що дисертаційне дослідження «Контрактні відносини в системі міжнародної кооперації» за нормативними, якісними і кількісними критеріями повна відповідає п. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24.07.2013 р. до кандидатських дисертацій зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ №656 від 19.08.2015 р., а її автор – Самсонова Лілія Валеріївна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Офіційний опонент

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри світового господарства
і міжнародних економічних відносин
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Н.В. Резнікова

Згідно завідувачу:
Вікторія Степанівна
Гараченко
в.д. 04.10.2015

